

פינתס גולדוסר / ירושלים

שיר המעלות ממעמקים

(מזמור קל)

פרק זה הוא אחד מחמישה עשר פרקי "שיר המעלות" שבספר תהלים (קכ—קלד) ולפי דברי רש"י בעיקבות המשנה¹ אמרו אותם הלויים על חמש עשרה מעלות העולות מעזרת נשים לעזרת ישראל בבית המקדש². ארבעה הם נושאי השירים הללו:

א. צרה וגלות — כגון: "אוויה לי כי גרתי משך" (קכו) ... "רבת שבעה לה נפשנו הלעג" (קכג) ... "על גבי חרשו חורשים האריכו למעניתם (קכט) ... ועוד.

ב. תפילה, תקווה ובטחון — כגון: "עזרי מעם ד' (קכא) ... "לולי ד' שהיה לנו... אזי המים שטפונו" (קכד) ... "אם ד' לא ישמר עיר שוא שקד שומר" (קכו) ... "ממעמקים קראתיד" (קל) ... "נבואה למש-כנותיו נשתחוה להדום רגליו" (קלב) ... ועוד.

ג. המלכות, בית המקדש וירושלים — כגון: "שאלו שלום ירושלים" (קכב) ... "כהר ציון לא ימוט" (קכה) ... "בשוב ד' את שיבת ציון היינו כחולמים" (קכו) ... ועוד.

ד. סוהר מוסרי ואושר אישי — כגון: "יגיע כפיך כי תאכל" (קכח) ... "לא גבה לבי ולא רמו עיני" (קלא) ... "מה טוב ומה נעים שבת אחים" (קלג) ... "שאו ידיכם קודש" (קלד) ... ועוד.

אבן עזרא בשם הגאון³ מפרש, כי שירים אלה שרו בכלי נגינה בקול עליון-גבוה — וכסימן לגובה הקול ולדרכי הביצוע של המנצח בנגינות, שימשה המלה "המעלות" כלומר הטונים הגבוהים במקהלה כדוגמת שאר לשונות של זמר שבראשי המזמורים שבספר תהלים⁴. לפי דברי חז"ל העלה דויד את

1 סוכה נא; בבלי, "זהלויים בכנורות ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, כנגד חמש עשרה שירי המעלות שבתהילים".

2 מדות ב. ה. "וחמש עשרה מעלות עולות מתוכה לעזרת ישראל".

3 לתהילים קכ, א.

4 פסחים ק"ז: "דאמר ריב"ל בעשרה מאמרות של שבח נאמר ספר תהילים: בניצוח, בניגון, במשכיל, במזמור, בשיר, באשרי, בתהילה, בתפילה, בהודאה, בהללויה".

התהום בשירים אלה, זוכן תורגם בארמית "שירא דאיתמר על: מסוקין דתהומא" — שיר הנאמר על העלאת התהום.

את "שיר המעלות ממעמקים" אנו מוצאים כתפילה במשנת תענית (פרק ג משנה ג) כטופס של אחת הברכות הנוספות בתפילה בתעניות גשמים: "ומוסיף עליהן עוד שש, ואלו הן: זכרונות ושופרות, אל ד' בצרתה לי קראתי ויענני (מזמור קכ), אשא עיני אל ההרים (קכא), ממעמקים קראתיך (קל)...". וכן ברמב"ם הלכות תעניות (פ"ד ה"ה).

מזמור זה המדבר בתשובה, יפה הוא לתפילת התענית, שכן עיקרו של "צום אבחרהו" הוא "קרעו לבבכם ואל בגדיכם", "ממעמקים" — הכוונה לפי זה מעומק הלב, ממצוקת הנפש או מצרה, דלות, דכאון, והשפלה — בהיגת "תשב אנוש עד דכא". ההוראה הראשונה, המוחשית של 'ממעמקים' היא — מקום נמוך, כדברי ר' יוסי ב"ד חגיגה משום ר' אליעזר בן יעקב (ברכות י, ב): אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל, אלא במקום נמוך ויתפלל, שנאמר "ממעמקים קראתיך". ובמזמורנו הועברה המלה מן המוחש אל המופשט: למעמק הנפש והלב, לפי שאין גבהות לפני המקום (לשון התוספתא).

פירושים מיסטיים שונים לפרק זה נמצאים בוהר פרשת בשלח, המדברים על עמקי מעיינות הברכה והשפע הרב שבידי האדם למשוך מן המעיינות העליונים לעולמות התחתונים.

תוכנו של המזמור

לפנינו דו־שיח בין האדם השב, המדגיש את עומק ירידתו, דכאון נפשי, חוסר מפלט, ואולי גם יסורים והשפלה מבחוץ — לבין אלהיו, הכל יכול, הרופא לשבורי לב, והרבה עמו פדות. הפסוקים א—ו מתחילים בקריאה נרגשת: "ממעמקים... שמעה בקולי...". העוברת לייאוש "אם עונות תשמור יה... מי יעמוד...". ומייאוש לתקווה כי קריאתו תתקבל "קויתי ד' קוותה נפשי ולדברו הוחלתי". בפסוקים ז—ח — התשובה המיוחלת, הפודה את המתענה אחרי שנתקבלה קריאתו.

ישנן הקבלות רבות בשמונת הפסוקים הקצרים של הפרק בשאלה ובתשובה. שני הפסוקים האחרונים עונים בשלימות לשאלות ולספקות שהביע השב בששת הפסוקים הראשונים.

5 סוכה גג: "אמר ליה ר' חסדא להאי מדרבנן דהווי קא מסדד אגדתא קמיה, א"ל: שמיע לך הני חמש עשרה מעלות כנגד מי אמרם דויד? א"ל: הכי אמר ר' יוחנן: בשעה שזכה דויד שיתין, קפא תהומא ובעי למשטפא עלמא, אמר דוד חמש עשרה מעלות והורדין".

בשאלה:

בתשובה:

ממעמקים קראתיך ה' (א)	והרבה עמו פדות (ז)
אם עוונות תשמוד (ב)	יפדה... מכל עוונותיו (ח)
כי עמך הסליחה (ד)	כי עם ד' החסד (ז)
ולדברו הוחלתי (ה)	יחל ישראל (ז)

ולבסוף נמצא שתי פעמים שם הויה בשאלות בפסוקים א וה, וכנגדם שתי פעמים אותו השם בתשובה בפסוק ז.

עתה נשאד לגו עוד לבאר את הפסוקים כסדרם וכפשוטם:

- א — מעומק הלב, מגלות או עוני.
 ב — שמעה בקולי, הרי בידך להקשיב גם ממרחק לתחנוני.
 ג — אם לא תאזין ולא תסלח לעוני — מי יוכל להחזיק מעמד במצוקת לב זו?
 ד — למען תודא, זו גדולתך ויראתך, הרבה חוטאים ישובו ויראתך תתרבה.
 ה — קוּוּתה גפשי, דק לך גפשי מקווה ומייחלת.
 ו — כשומרים המחכים לבוקר, לנוח מאימת הלילה הארוך והחשוך.
 ז — תשובה למשאלות־קריאות: כדאי לך לייחל במצוקתך הפרטית האי־שית, או הלאומית. "יחל ישראל... כי עם ד' החסד... והוא יפדה את ישראל מכל עוונותיו" — כשם שביקשת.

* * *

שיר זה נתקבל בקהילות רבות לתפילת עשרת ימי תשובה, בין ישתבח ליוצר אור, אומרים אותו פסוק בפסוק הש"ץ והקהל בכוונה מרובה, ויש בו לעורר את הלב לתשובה. נמצא מפורש בווהר פרשת אחרי, בוו הלשון: "אמר ד' חזקיה: שיר המעלות סתם ולא פירש מאן אמרו? אלא שיר המעלות דזמין האי שיר למימריה לדרי עלמא. ומאי הוא? ממעמקים קראתיך. דהכי תאנא: כל מאן דמצלי צלותא קמי מלכא קדישא בעי למבעי בעותיה ולצלאה מעמקא דלביה בגין דאשתכח לביה שלים בקודשא בריך הוא". תרגום: "אמר ר"ח שיר המעלות סתם ולא פירש מי אמרו? אלא שיר המעלות, מזומן אותו שיר להיאמר על ידי באי עולם. ומהו? ממעמקים קראתיך. שכך שגיגו: כל מי שמתפלל תפילה לפני המלך הקדוש צריך לבקש בקשתו ולהתפלל מעומק הלב, כדי שימצא לבו שלם עם הקב"ה".